YASHIL O‘SISH SHAROITIDA BARQAROR RIVOJLANISHNING IQTISODIY-EKOLOGIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Ro’zimov Behruzbek Mirzabek o’g’li
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti, “Moliya va moliyaviy texnologiyalar” yo’nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. *Tezisda yashil o‘sishning nazariy asoslari ko‘rib chiqilib, O‘zbekistonda yashil energetika o‘tishining 2025-yil rasmiy ko‘rsatkichlari tahlil qilingan hamda barqaror rivojlanishning iqtisodiy-ekologik mexanizmlarini (narx, soliq-byudjet, uglerod, moliyaviy va institutsional vositalar) takomillashtirish yo‘nalishlari asoslangan.*

Kalit so‘zlar: *yashil o‘sish, barqaror rivojlanish, iqtisodiy-ekologik mexanizm, uglerod narxlash, qayta tiklanuvchi energiya, O‘zbekiston.*

Аннотация. *В тезисах рассмотрены теоретические основы зелёного роста, на основе официальных данных 2025 года оценено состояние зелёного энергетического перехода Узбекистана и обоснованы направления совершенствования экономико-экологических механизмов устойчивого развития: ценовых, налогово-бюджетных, углеродных, финансовых и институциональных.*

Ключевые слова: *зелёный рост, устойчивое развитие, экономико-экологический механизм, углеродное ценообразование, возобновляемая энергетика, Узбекистан.*

Abstract. *The paper outlines the theoretical foundations of green growth, assesses Uzbekistan’s green energy transition using official 2025 data, and substantiates directions for improving the economic and environmental mechanisms of sustainable development, including pricing, fiscal, carbon, financial and institutional instruments.*

Keywords: *green growth, sustainable development, economic and environmental mechanisms, carbon pricing, renewable energy, Uzbekistan.*

Iqlim o‘zgarishi, resurslar tanqisligi va energiya xavfsizligi muammolari iqtisodiy o‘sishni ekologik cheklovlar bilan uyg‘unlashtirishni talab qilmoqda. Jahon banki O‘zbekistonni dunyodagi eng energiya va resurs talab qiladigan iqtisodiyotlardan biri sifatida baholab, 2060-yilgacha uglerod neytralligiga erishish yo‘lini maqsad sifatida ko‘rib chiqadi [3]. Mamlakat Parij bitimi doirasidagi majburiyatlarini ham kuchaytirmoqda: 2025-yil noyabrida taqdim etilgan

yangilangan hissa (NDC 3.0)da YaIM birligiga solishtirma emissiyani 2010-yil darajasiga nisbatan 2035-yilgacha 50 foizga kamaytirish belgilangan [5]. Shu sababli tadqiqotning maqsadi yashil o‘sish sharoitida barqaror rivojlanishning iqtisodiy-ekologik mexanizmlarini baholash va ularni takomillashtirish yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

UNEP yashil iqtisodiyotni kam uglerodli, resurslardan samarali foydalanadigan va ijtimoiy jihatdan inklyuziv iqtisodiyot sifatida talqin etadi, unda daromad va bandlik o‘sishi emissiya va ifloslanishni kamaytiruvchi davlat hamda xususiy investitsiyalar hisobiga ta’minlanadi [2].

Milliy darajada asosiy huquqiy poydevor 2019-yildagi PQ-4477-son qaror bilan tasdiqlangan 2019–2030-yillarga mo‘ljallangan yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi bo‘lib, u energiya samaradorligini oshirish va issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirishni nazarda tutadi; 2022-yildagi PQ-436-son qaror esa 2030-yilgacha yashil o‘sishni ta’minlash dasturini tasdiqladi [4].

Energetika vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda elektr energiyasi ishlab chiqarish 86,7 mlrd kVt·soatga yetdi, quyosh va shamol stansiyalari ishlab chiqarishi 2,1 baravar oshib 10,5 mlrd kVt·soatni, gidroelektrostansiyalar bilan birga “yashil” generatsiya esa 16,8 mlrd kVt·soatni tashkil etdi (1-jadval) [6]. “Yashil” energiya ulushi 30 foiz deb baholanib, 2030-yilgacha uni 54 foizga yetkazish rejalashtirilgan [7].

1-jadval. Yashil energetika va energiya tejamkorlikning asosiy ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	2025-yil natijasi	Taqqoslash / maqsad
Elektr energiyasi ishlab chiqarish	86,7 mlrd kVt·soat	2024-yilda 81,5; o‘sish 6%
Quyosh va shamol stansiyalari ishlab chiqarishi	10,5 mlrd kVt·soat	2024-yilga nisbatan 2,1 baravar
“Yashil” generatsiya (GES bilan birga)	16,8 mlrd kVt·soat	2024-yilga nisbatan +29%
“Yashil” energiya ulushi (vazirlik baholashi)	30%	2030-yilga qadar 54%
Tejalgan gaz va oldi olingan tashlanma	3,2 mlrd m³; 4,7 mln t	Yashil generatsiya hisobidan
Energiya tejamkorlik natijasi	2,7 mlrd kVt·soat; 2 mlrd m³ gaz	Elektr va tabiiy gaz tejami
Quyosh panel o‘rnatganlarga subsidiya	201,7 mlrd so‘m (aholi); 121,2 mlrd so‘m (tadbirkorlar)	Yanvar–noyabr

Energetikaga xorijiy investitsiya	11 mlrd dollar	Respublika jami investitsiyasining 25%i

Manba: [6; 7] manbalar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jami 25,8 GVt generatsiya quvvatining 5,6 GVt qismi quyosh va shamol, 2,4 GVt qismi gidroelektrostansiyalar, 17,8 GVt qismi esa issiqlik stansiyalariga to‘g‘ri keladi [7]. Bu ma’lumotlar asosida hisoblaganda, “yashil” manbalarning quvvatdagi ulushi taxminan 31 foizni, ishlab chiqarilgan elektr energiyasidagi ulushi esa (16,8 / 86,7) 19,4 foizni tashkil etadi. Demak, quvvat qo‘shishning o‘zi “yashil” ulushning real o‘sishini kafolatlamaydi: o‘zgaruvchan manbalarni tizimga ulash uchun tarmoq, saqlash va narx mexanizmlari ham zarur.

Yashil generatsiya hisobidan 3,2 mlrd m^3 tabiiy gaz tejash imkoniyati yaratilgani, aholi va tadbirkorlarga quyosh panellari uchun subsidiyalar ajratilgani, shuningdek energetikaga 11 mlrd dollar xorijiy investitsiya jalb etilgani [6] mavjud mexanizmlar natija berayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, Jahon banki gaz, elektr va issiqlik subsidiyalarini bekor qilish hamda ichki gazni ustuvor elektr va sanoat ehtiyojlariga yo‘naltirish zarurligini qayd etadi [3], bu esa narx signallari hali yetarli darajada ekologik jihatdan asoslanmaganini bildiradi.

Mexanizmlarni takomillashtirish yo‘nalishlari

1. Narx signallarini ekologik asoslash. Umumiy subsidiyalarni bosqichma-bosqich kamaytirib, ularni ehtiyojmand aholini manzilli qo‘llab-quvvatlash va energiya samaradorligiga yo‘naltirish zarur [3]. Bu byudjet yukini kamaytiradi va tejamkor texnologiyalarga talabni oshiradi.

2. Uglerod narxlash va uglerod bozorlari. Jahon banki dasturi siyosiy islohotlar natijasida kamaygan emissiyalarni uglerod to‘lovlari bilan rag‘batlantirib, mamlakatni xalqaro uglerod bozorlariga chiqishga tayyorlamoqda [8]. Emissiyalarni hisobga olish, tekshirish va hisobot berish tizimini mustahkamlash hamda sanoatda emissiya me’yorlari va savdolanadigan kvotalarni bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiq.

3. Yashil moliyalashtirish. Subsidiyalar bilan cheklanmay, imtiyozli kreditlar, kafolatlar va davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish lozim. Energetikaga jalb qilingan investitsiyaning mamlakat jami investitsiyasidagi 25 foizlik ulushi [6] bu yo‘nalishda xususiy kapital uchun imkoniyat mavjudligini ko‘rsatadi; moliyalashtirish ustuvorligini esa tarmoq va saqlash tizimlariga ham qaratish kerak.

4. Tarmoq va saqlash infratuzilmasi. 2021–2025-yillarda 69 ming km elektr uzatish tarmog‘i qurilgan, 2026–2030-yillarda yana 45 ming km tarmoq rejalashtirilgan [7]. Ushbu loyihalarni “yashil” quvvatlarni ulash va saqlash tizimlari bilan muvofiqlashtirish quvvat va ishlab chiqarishdagi ulush o‘rtasidagi tafovutni kamaytiradi.

5. Monitoring va institutsional muvofiqlik. Ko‘rsatkichlar tizimiga faqat quvvat emas, ishlab chiqarishdagi ulush, YaIM birligiga emissiya va energiya sig‘imi kiritilishi hamda ular NDC majburiyatlari [5] bilan yagona hisobotda bog‘lanishi zarur.

Tahlil O‘zbekistonda yashil energetikada sezilarli o‘sish kuzatilayotganini, biroq “yashil” ulushning quvvat va ishlab chiqarish bo‘yicha farqi hamda ekologik jihatdan asoslanmagan narx signallari mexanizmlarning qo‘shimcha takomillashuvini talab qilishini ko‘rsatdi. Narx, uglerod, moliyaviy, infratuzilma va monitoring vositalarini yaxlit tizimda qo‘llash yashil o‘sishni barqaror rivojlanishning ijtimoiy jihatlari bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. OECD. Towards Green Growth. – Paris: OECD Publishing, 2011; OECD. What is green growth and how can it help deliver sustainable development? – URL: https://search.oecd.org/general/whatisgreengrowthandhowcanithelpdeliversustainabledevelopment.htm

2. UNEP. Green Economy Initiative: definitions // InforMEA glossary. – URL: https://www.informea.org/en/knowledge/glossary/green-economies

3. World Bank Group. Uzbekistan Country Climate and Development Report. – Washington, DC, 2023. – URL: https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/publication/ccdr

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son “2019–2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi hamda 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-son “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlari. – lex.uz; PQ-4477 qisqacha mazmuni: https://www.iea.org/policies/11979

5. Republic of Uzbekistan. Updated Nationally Determined Contribution (NDC 3.0). – UNFCCC, 2025. – URL: https://unfccc.int/sites/default/files/2025-11/Uzbekistan%20Third%20NDC.pdf

6. O‘zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi. 2025-yilda yoqilg‘i-energetika sohasida amalga oshirilgan ishlar, 05.01.2026. – URL: https://gov.uz/oz/minenergy/news/view/127308

7. O‘zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi. So‘nggi 5 yilda O‘zbekiston energetikasi, 31.12.2025. – URL: https://gov.uz/oz/minenergy/news/view/115858

8. World Bank. How Carbon Markets Are Helping Support Uzbekistan’s Energy Transition, 17.09.2024. – URL:

https://www.worldbank.org/en/news/feature/2024/09/17/how-carbon-markets-are-helping-support-uzbekistans-energy-transition